

УДК 371.14(4)

Голубєва М. О., П'янкoвська І. В.

ВИЗНАЧЕННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Статтю присвячено аналізу провідного педагогічного поняття «ключові компетентності». У науковій розвідці на основі впливових європейських джерел та публікацій розкриваються загальні підходи до визначення ключових компетентностей, якими повинні володіти вчителі.

Актуальність дослідження

Швидке входження України в європейський та світовий простір характеризується запозиченням світових та європейських стандартів. Сьогодні формування освітніх цілей відбувається не на рівні держав, а на міждержавному, міжнаціo-

нальному рівнях, коли основні пріоритети й цілі проголошуються в міжнародних конвенціях та документах і є стратегічними орієнтирами міжнародної спільноти [2]. Невід'ємна риса освітньої політики кожної держави - інтеграція у міжнародне співтовариство. З метою реалізації таких

цілей постала необхідність запровадження нових підходів до освітніх навчальних програм. Одним з таких інноваційних підходів стало компетентнісно-орієнтоване навчання. Зазначимо, що поняття компетентнісної освіти прийшло до нас із зарубіжних країн, де цей напрям дослідження активно розвивається як у теорії, так і на практиці [6].

Компетентнісно-орієнтований підхід до стандартизації освіти поширений у провідних країнах світу, де відбувається процес визначення та відбору ключових компетентностей. Упровадження компетентнісного підходу до стандартизації змісту освітніх галузей є, на думку багатьох міжнародних експертів, одним із ключових моментів розроблення стандартів освіти. В основі поняття компетентності лежить ідея виховання компетентної людини та працівника, який має не лише необхідні знання, професіоналізм, високі моральні якості, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання і беручи на себе відповідальність за певну діяльність.

Звернення до компетентнісного підходу в підготовці майбутніх учителів ґрунтується на розумінні того, що сьогодні на перший план виходить не тільки те, що знає спеціаліст, але й те, що він уміє робити чи здійснювати як професіонал.

Постановка проблеми в загальному вигляді

З метою розроблення концептуальних засад компетентнісного підходу в рамках Федерального статичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США і Канади було започатковано програму «Визначення та відбір ключових компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» зі скороченою назвою «DeSeCo». У цій програмі поняття *компетентність* визначається як здатність реагувати на складні вимоги шляхом використання і мобілізації психологічних ресурсів (зокрема, вміння і ставлення) у певному контексті [12]. З іншого боку, у робочій програмі Європейської комісії «Ключові компетентності для навчання протягом життя. Європейська довідкова система» цей термін розглядається як комбінація вмінь, знань, здібностей і ставлень, що має у своєму складі схильність до навчання і набуття практичного досвіду [9]. Крім того, ця програма надає визначення поняття *ключові компетентності*. Отже, ключові компетентності - це змінний, багатофункціональний набір знань, умінь і ставлень, які потрібні всім індивідам для особистісної реалізації й розвитку, соціальної інтеграції та праце-

влаштування. Ключові компетентності є важливими для таких сфер життя, як:

- особистісна реалізація і розвиток протягом життя (культурний капітал);
- активне громадянство та інтеграція (соціальний капітал);
- зайнятість (людський капітал) [9].

Природно, особливого значення компетентнісно-орієнтована освіта набуває у ході підготовки майбутніх учителів, оскільки педагогу потрібно оволодіти низкою ключових компетентностей, щоб реалізовувати професійну діяльність. Визначення цих ключових компетентностей на засадах основних положень європейської освітньої політики і є метою нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам компетентностей в освіті присвячено багато праць. Основні аспекти становлення компетентнісного підходу в Європі описані у працях як вітчизняних і російських (О. Овчарук, О. Пометун, І. Зімняя, Н. Бібік та ін.), так і зарубіжних науковців (Д. Кур, Е. Кліме, Ф. Вайнерт, У Бек, Ф. Фрідріх, Х. Мендель, Д. Мартенс, Д. Валь, Д. Хегер, А. Брунер, Х. Кнауф, Д. Равен та ін.).

Виклад основного матеріалу

Вважають, що компетентнісний підхід зародився у США, й однією з перших публікацій, що «започаткувала» цю проблематику, була стаття Д. МакКлелланд (D. McClelland) «Тестувати компетентність, а не інтелект» [10]. Однак не в Америці, а у Великобританії концепція компетентнісно-орієнтованої освіти з 1986 р. була взята за основу національної системи кваліфікаційних стандартів і отримала офіційну підтримку керівництва. Отже, за компетентнісного підходу зміст освіти, як і за традиційних підходів, має у своєму складі знання, способи та досвід репродуктивної і творчої діяльності, досвід ціннісного ставлення до світу, але при цьому основний акцент робиться на практичному оволодінні цим змістом.

Сучасна науково-педагогічна література містить достатню кількість інформації, яка спрямована на пояснення суті компетентнісного підходу в освіті. Найбільш уживаними термінами є «компетентність», «ключові компетентності», «компетенція», «компетентний». Розглянемо, як трактують ці поняття науковці. У більшості зарубіжних досліджень, котрі з'явилися за останніх 5-7 років - К. Біліш, М. Лінард, Б. Рей, Л. Теркал, М. Джорас (С. Beelische, M. Linard, B. Rey, L. Turkal, M. Joras та ін.), поняття «компетентність» трактується не як набір здібностей, знань

та вміння, а як здібність чи готовність мобілізувати всі ресурси (організовані в систему знання та вміння, навички, здібності і психологічні якості), необхідні для виконання завдання на високому рівні, адекватні конкретній ситуації, тобто відповідні цілям і умовам перебігу процесу. У деяких роботах терміни «компетенція» і «компетентність» чергуються і використовуються як синоніми (Дж. Равен), інші вчені (Е. Шорт, Р. Уайт, А. Бермус) чітко розмежовують ці поняття. На думку Е. Шорта, якщо під «компетенцією» в більшості випадків розуміється наявність у людини певних якостей і станів, що зазвичай не гарантують їй можливості їх практичного застосування, то поняття «компетентність» співвідносне зі специфічною межею (мірою), якою може володіти будь-хто на основі відповідних компетенцій, котра об'єднує в собі як конкретну категорію компетенцій, за допомогою яких можна судити про адекватність і придатність людини, так і якість або стан, що характеризує цю людину в рамках даної категорії [5]. Дж. Равен визначає категорію компетентності як здатність людини, що необхідна для виконання конкретної дії в певній галузі діяльності, яка поєднує в собі знання, навички, способи мислення і готовність нести відповідальність за свої вчинки. Інший науковець, А. Бермус, досліджує компетентність із позиції інтегрованого підходу: «Компетентність є системною єдністю, що інтегрує особистісні, наочні й інструментальні (зокрема, комунікативні) особливості й компоненти» [13, 304].

Природно, варіантів компетентностей як освітніх результатів можна спрогнозувати безліч. Так, Дж. Равен побудував модель компетентностей із 143 елементів, що робить її застосування проблематичним [5]. Тому поняття «ключові компетентності» запроваджене цілком слушно, адже воно охоплює найузагальненіші складники - своєрідні «суперкомпетентності».

Для чіткого розмежування понять «компетентність» і «ключові компетентності» необхідно звернутися до досліджень О. Пометун, яка зазначає, що система компетентностей в освіті складається з таких груп:

- **ключові** - тобто надпредметні (міжпредметні) компетентності, що визначаються як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми;
- **загальногалузеві** - їх набуває студент у ході засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі на всіх курсах університету;
- **предметні компетентності** - їх набуває студент у ході вивчення того чи іншого предмета на всіх курсах університету [4, 67] (див. схему).

З поданої схеми зрозуміло, що ключові компетентності займають особливе місце у всій системі, оскільки пов'язані більше з особистісними якостями і здібностями людини, ніж із певними галузевими знаннями чи певними професійними навичками. До того ж ключові компетентності - це здатність людини діяти на основі отриманих знань, вирішувати поставлені проблеми і завдання, що вказує на практичну сутність названої педагогічної категорії.

Останнім часом поняття компетентності викликало широку дискусію серед країн-учасниць Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД), де проводились дослідження з цієї проблематики. Програма «DeSeCo» ставить акценти, наголошуючи, що ключові компетентності (key competencies) дають можливість особистості ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах, роблять внесок у розвиток якості життя суспільства та особистого успіху, отже, можуть бути застосовані до багатьох життєвих сфер.

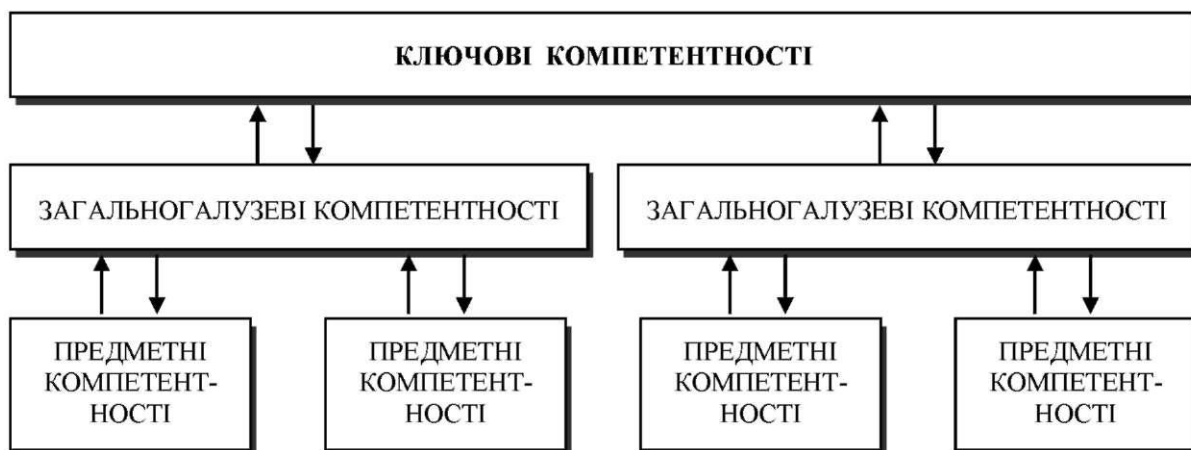

Схема. Система компетентностей в освіті

Д. Кур створив власну концепцію ключових компетентностей: «гейдельберзька модель», або три «продукти», згідно з якою висока якість продукту полягає в тому, що студенти поряд із фахово-науковими компетентностями мають володіти й позафаховими особистісними ключовими компетентностями:

- 1) сприяння розвитку навчальних компетентностей студентів - від навчальної підготовки до переходу в професійне життя - за допомогою інтегрованої тьюторської (навчально-виховної) програми ключових компетентностей і модулів на бакалаврських та магістерських курсах (якість продукту);
- 2) розвиток компетентностей у викладачів шляхом дидактичного навчання й консультацій (якість процесу);
- 3) удосконалення навчальних планів завдяки інтеграції тьюторських програм на бакалаврських та магістерських курсах (якість структури) [1, 20].

Зарубіжні та вітчизняні дослідники наголошують, що ключові компетентності змінні, мають рухливу, здатну варіюватися структуру, залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самовизначення особистості в соціумі. Більшість авторів (Н. Бібік, О. Пометун, О. Овчарук та ін.) однастайні у визначенні ознак ключових компетентностей, це поліфункціональність, надпредметність, міждисциплінарність, багатоконпонентність, спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції тощо.

Вітчизняні та зарубіжні автори пропонують різні системи ключових компетентностей. Так, Європейською організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD) виокремлено три категорії ключових компетентностей:

1. Автономна дія: здатність захищати та піклуватися про відповідальність, права, інтереси та потреби інших; здатність складати та здійснювати плани й особисті проекти; здатність діяти у широкому контексті.
2. Інтерактивне використання засобів: здатність інтерактивно використовувати мову, символи та тексти, знання й інформаційну грамотність, нові інформаційні технології.
3. Уміння функціонувати в соціально гетерогенних групах: здатність успішно взаємодіяти з іншими, співпрацювати, залагоджувати конфлікти. [3, 33]

За документами Ради Європи виділено такі види ключових компетентностей: багатокультурна, інформаційна, соціальна, політична, комунікативна, загальнокультурна, пізнавально-інтелектуальна, трудова (підприємницька), побутова.

З іншого боку, у робочій програмі Європейської комісії «Ключові компетентності для навчання протягом життя. Європейська довідкова система» визначено вісім груп (domains) ключових компетентностей, кожна з яких вміщує визначення, а також перелік відповідних знань (knowledge), вмінь (skills) і цінностей (attitudes). Таким чином, до переліку груп ключових компетентностей укладачі програми зараховують:

- спілкування рідною мовою;
- спілкування іноземною мовою;
- математичні знання і базові знання науки і технології;
- компетентність у цифрових технологіях;
- навчання навчатися;
- міжособистісну і громадянську компетентність;
- підприємництво;
- культурне вираження [9].

В умовах, коли спостерігається переорієнтація програм та педагогічних технологій на компетентнісний підхід, головна роль відводиться вчителю як організаторові такого процесу. Компетентнісний підхід надає сучасній вищій школі широкі потенційні можливості для підвищення якості підготовки майбутніх фахівців. Європейське співтовариство активно розглядає і впроваджує можливості компетентнісного підходу до підготовки вчителів. Про це свідчать численні наукові розвідки і нормативна база. Вважаємо за доцільне розглянути ключові аспекти і положення деяких з них. Так, у програмі «Загальні європейські принципи компетентностей і кваліфікацій учителів» окреслено коло загальних європейських принципів щодо підготовки майбутніх педагогів. Передусім це:

- висококваліфікована професія;
- професія, що відповідає контекстові навчання протягом життя;
- мобільна професія;
- професія, заснована на партнерстві [7].

У більшості зарубіжних публікацій, присвячених підготовці вчителів «європейського» зразка, йдеться про такі поняття, як «компетентність учителя» та «ключові компетентності вчителя». Проаналізуємо ці поняття більш детально. У програмі Європейської комісії «Загальні європейські принципи компетентностей і кваліфікацій учителів» наголошується на важливості і значущості цієї професії, оскільки вона має вагомий вплив на суспільство й виконує важливу функцію у просуванні людського потенціалу і формуванні світогляду майбутніх поколінь. Для досягнення названих цілей Європейський Союз розглядає роль учителів і їх навчання протягом життя і кар'єрного розвитку як ключові пріоритети [7]. З огляду на це вчителі мають бути готові

відповідати зростаючим вимогам суспільства знань, готувати учнів до навчання протягом життя. Вони мають уміти аналізувати всі аспекти навчального процесу у його зв'язку з певним предметом, навчальною програмою, педагогікою, інноваціями, дослідницькою роботою, а також соціальним і культурним вимірами навчання. Оскільки вчителі відіграють важливе значення у підготовці учнів до їх ролі як громадян ЄС, вони повинні визнавати і поважати різні культури.

У доповіді Європейської комісії «Ключові компетентності - планування навчальних програм» щодо програми «Освіта і практика 2010» серед компетентностей учителів зазначено такі:

- вміння самостійно навчатися;
- вміння аналізувати свою роботу;
- вміння вести дослідницьку роботу, що є частиною професійного розвитку;
- набуття культури навчання протягом життя;
- вміння критично оцінювати свої методи;
- вміння злагоджено працювати у колективі [8].

У доповіді-обговоренні Європейської організації зі стратегій освіти учителів (скорочено ENTEP) «Чим є "європейський учитель"?» також розглядається питання визначення компетентностей педагога. До того ж ключовою проблемою доповіді є встановлення критеріїв для учителів Європи ХХІ ст. Щодо компетентностей учителів, які аналізуються у доповіді, варто зазначити, що у ній наводиться перелік, запропонований французьким дослідником Ф. Перрену-дом (1999 р.), який містить такі вміння:

- організація можливостей для навчання учнів;
- управління прогресом навчання учнів;
- уміння діяти в умовах гетерогенних груп;
- розвиток в учнів позитивного ставлення до навчання;
- робота у групах;
- участь у навчальній та організаційній діяльності;
- сприяння зацікавленості школою батьками і громадою;
- щоденне використання технологій;
- уміння знаходити компроміс між професійними обов'язками і етичними дилемами;
- управління власним професійним розвитком [11].

Щодо визначення ключових компетентностей учителів, то вони чітко окреслені лише у програмі «Загальні європейські принципи компетентностей і кваліфікацій учителів». На основі вимог і загальних принципів, що містяться у ній, програма визначає три ключові компетентності, що ними мають володіти вчителі. Отже, вони повинні вміти:

1. *Працювати з іншими людьми:* професія вчителя має ґрунтуватися на цінностях соціальної інтеграції і розвитку потенціалу кожного

учня. Їм слід володіти знанням про зростання людини і демонструвати впевненість у роботі з іншими. Учителі повинні вміти працювати з учнями як із особистостями і підтримувати їх, щоб вони стали повноцінними й активними членами суспільства. Їм також слід працювати таким чином, щоб збільшувати колективний розум учнів, а також взаємодіяти з колегами для покращення їх навчання і викладання.

2. *Працювати зі знанням, технологією та інформацією:* вчителям потрібно вміти працювати з різними типами знань. Їхня освіта і професійний розвиток мають забезпечити вміння отримувати доступ до знань, аналізувати, визначати їх достовірність і передавати, ефективно використовуючи технології, де необхідно. Педагогічні вміння повинні дозволяти їм конструювати навчальне середовище й управляти ним та використовувати інтелектуальну свободу для вибору шляхів здійснення навчання. Впевненість учителів у використанні ІКТ дасть змогу ефективно залучати їх у навчання і викладання. Їм слід вміти спрямовувати і підтримувати учнів у мережах, де можна знайти інформацію, а також добре розуміти предмет і розглядати навчання як процес, що триває протягом життя.

3. *Працювати з суспільством і у суспільстві:* вони беруть участь у підготовці учнів до глобальної відповідальності як громадян ЄС. Учителі повинні сприяти мобільності і співпраці у Європі, а також підтримувати міжкультурну повагу і розуміння. Вони мають тримати баланс між повагою, знанням розмаїття культур учнів і визначенням спільних цінностей. Їм слід розуміти фактори, які впливають на соціальну єдність, і знати етичні виміри суспільства знань [7].

З огляду на поданий перелік ключових компетентностей учителів - Європейський стандарт для підготовки майбутніх педагогів - очевидним є те, що політика Європейського Союзу спрямована перш за все на формування у своїх громадян «європейського світогляду». Вчителі у цьому процесі відіграватимуть і відіграють вагомую роль, оскільки безпосереднім чином впливають на свідомість молодого покоління. Хоча Європейський учитель усвідомлює свій зв'язок із певною країною, але одночасно належить до великого Європейського цілого. Це співіснування національної ідентичності і транснаціональної свідомості, розмаїття у єдності є, таким чином, ключовим аспектом розвинутої європейської ідентичності з її відкритістю світові в цілому.

Висновки

1. Упровадження компетентнісного підходу в освіті є, на думку міжнародних експертів, невід'ємною складовою виховання компетент-

ної людини та працівника, який уміє адекватно діяти у відповідних ситуаціях. Така позиція обумовлена тим, що сьогодні на перший план виходить не тільки те, що знає і вміє спеціаліст, але і те, що він здатний здійснювати як професіонал.

2. Європейські джерела, що присвячені висвітленню поняття «компетентність», трактують його як комбінацію вмінь, знань і цінностей. Щодо терміна «ключові компетентності», то він визначається як змінний, багатофункціональний набір знань, умінь і ставлень, які потрібні всім індивідам для особистісної реалізації і розвитку, інтеграції та працевлаштування.

3. Розгляд аспектів компетентнісного підходу в освіті пов'язаний із функціонуванням таких понять, як «компетентність», «ключові компетентності», «компетенція», «компетентний». Слід зазначити, що деякі автори не вважають терміни «компетентність» і «компетенція» тотожними, пропонуючи для кожного окреме визначення.

4. Численні автори, які займаються питаннями компетентнісного підходу в освіті, виділяють різну кількість необхідних для фахівця компетентностей. Отже, постає необхідність їх класифікації. Ми послуговуємося класифікацією О. І. Пометун, за якою система компетентностей в освіті складається з таких груп: ключові, загальногалузеві, предметні.

5. Згідно з позиціями зарубіжних і вітчизняних авторів, ключові компетентності змінні, мають рухливу і перемінну структуру, залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самоідентифікації особистості в соціумі. Ознаками ключових компетентностей є поліфункціональність, надпредметність, міждисциплінарність, багатокомпонентність, спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції тощо.

6. Європейські джерела є однотайними у визначенні ключових компетентностей. Таким чином, згідно з документами OECD та ін., виокремлено три категорії та вісім груп ключових компетентностей.

7. Ключові компетентності вчителів посідають чільне місце у цій проблематиці, оскільки європейська політика приділяє їм особливу увагу. Згідно з програмою «Загальні європейські принципи компетентностей і кваліфікацій учителів», до ключових компетентностей учителів належать такі вміння: 1) *працювати з іншими людьми*, 2) *працювати зі знанням, технологією та інформацією*, 3) *працювати з суспільством і у суспільстві*. Крім того, важливе місце займає набуття загального європейського світогляду незалежно від національності вчителя. Важливість такої позиції обумовлена фактом, що вчителі мають формувати особистості своїх учнів як активних громадян ЄС.

1. Корнілова А. Ключові кваліфікацій-компетентності особистості у вищих навчальних закладах Німеччини // Шлях освіти. - 2005. - № 3. - С. 18-22.
2. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. - К.: К. І. С., 2004. - 112 с.
3. Онопрієнко О. Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті // Шлях освіти. - 2007. - № 4. - С. 32-37.
4. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. - К.: К. І. С., 2004. - 112 с.
5. Равен Д. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы / Пер. с англ. - М.: Когито-Центр, 1999. - 124 с.
6. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. - К.: К. І. С., 2003. - 296 с.
7. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. - European Commission, 2004.
8. Education and Training 2010 Programme. Joint seminar Report. Cluster «Key Competences - Curriculum Development». - 2008.
9. Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework. - Brussels: European Commission, 2004.
10. McClelland D. C. Testing for Competence Rather Than for «Intelligence» // American Psychologist. - 1973. - Vol. 28. - № 1. - P. 1-14.
11. Schratz M. What is a «European Teacher»? A Discussion Paper. - European Network on Teacher Education Policies (ENTEP), 2004.
12. The Definition and Selection of Key Competencies. Executive Summary. - OECD, 2005.
13. White R. W. Motivation Reconsidered: The Concept of Competence // Psychological Review. - 1959. - № 66. - P. 297-333.

M. Golubeva, I. Piankovska

DEFINING KEY COMPETENCES OF THE FUTURE TEACHERS: EUROPEAN EXPERIENCE

The article is devoted to the analysis of the leading pedagogical concept «key competences». The scope of the scientific research, which was based on the influential European sources and publications, involves general approaches to defining key competences which should be acquired by teachers.